

KA'BÎ'NİN KABÛLÜ'L-AHBÂR'I İLE RÂMHÜRMÜZÎ'NİN EL-MUHADDİSÜ'L- FÂSİL'İNDA METİNLERARASILIK*

Tunahan ERDOĞAN**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 13 Mart 2025, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atıf:** Erdoğan, Tunahan. "Ka'bî'nin Kabûlü'l-Ahbâr'ı ile Râmhürmuzî'nin el-Muhaddisü'l-Fâsıl'ında Metinlerarasılık". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 569-599.

DOI: 10.33415/daad.1577281

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 November 2024, **Accepted:** 13 March 2025, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** Erdoğan, Tunahan. "Intertextuality in al-Ķa'bî's *Ķabûl al-Akhbâr* and al-Râmhurmuzî's *al-Muhaddith al-Fâsîl*". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 569-599.

DOI: 10.33415/daad.1577281

* Bu makale İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmesi insanlık ve hukuk dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur. Bu nedenle İsrail savaş ve soykırım suçlarından yargılanmalıdır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Burdur, Türkiye, tunahanerdogan1234@hotmail.com, terdogan@mehmetakif.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-6063> / Assist. Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy University Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Burdur, Türkiye, tunahanerdogan1234@hotmail.com, terdogan@mehmetakif.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3374-6063>.

Öz

Bu çalışma kelâmcı kimliğiyle temayüz etmiş Ka'bî'nin (öl. 319/931) *Ḳabûlû'l-ahbâr*'i ile kendisini Ehl-i hadîsten kabul eden Râmhürmüzî'nin (öl. 360/971) *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'i arasındaki ilişkiyi metinlerarasılık kuramı temelinde incelemektedir. Araştırmaya göre Ka'bî'nin *Ḳabûlû'l-ahbâr*'daki öncelikli amacı Mu'tezilî gençlere Ehl-i hadîs'in çelişkilerini, hatalarını, cehaletlerini ve hadisler karşısında sû-i zannı incelemeleri gerektiğini göstermektir. İkinci amacı ise zayıf oldukları hadisler ve râvîler konusunda onlara donanım kazandırarak hasımları karşısında mağlup ve mahcup olmamalarını sağlamaktır. Buna karşın Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'daki öncelikli amacı Ka'bî'nin Ehl-i hadîs aleyhinde dile getirdiği iddiaları ve eleştirileri reddetmek, bunlara cevap vermek ve karşı eleştiriler geliştirmektir. İkinci amacı ise hadislerin dirâyeti konusunda râvîlere donanım kazandırarak onların Ehl-i re'y karşısında mağlup ve mahcup olmamalarını sağlamaktır. Buna göre iki eser, hicrî üçüncü asrın sonları ile dördüncü asrın ortalarında birbirleriyle çatışma halindeki iki düşünce ekolünün bir taraftan epistemolojik ve metodolojik çatışmasının, diğer taraftan kendi mensuplarını zayıf oldukları alanda eğitme çabasının ürünüdür. Çalışma bu sonuçlarıyla *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın telif sebebi ve muhatapları hakkındaki araştırmalara metinlerarasılık kuramı çerçevesinde farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis Usulü, Râmhürmüzî, el-Muḥaddisü'l-Fâsıl, Ka'bî, Ḳabûlû'l-Ahbâr, Metinlerarasılık.

Extended Abstract

Intertextuality examines the relationship between a text and other texts. Intertextuality assumes that no text is isolated from other texts and cannot be read independently. The subsequent text references the previous text through explicit or implicit references, quotations, allusions, intimations, repetitions and transformations, or by directly naming the text and the author. When the reader, who is the ultimate addressee of the text, detects the existence of another text other than the one in front of him and establishes the relationship between the two texts, the activity of comprehension is fully realized. This study examines the relationship between two books written in the field of hadîth in the 4th/10th century on the basis of intertextuality. *Ḳabûl al-akhbâr* by al-Ḳa'bî (d. 319/931), who distinguished himself as a theologian, and *al-Muḥaddith al-fâsıl* by al-Râmhurmuzî (d. 360/971), who considered himself an Ahl al-hadîth. In their books, the authors, who are the representatives of two schools in conflict with each other, try to reveal the shortcomings and contradictions of their opponents on the one hand, and equip their own supporters in their weaknesses on the other. The study aims to show that these two texts can only be fully understood when the intertextuality relationship is considered. Failure to consider this relationship will lead to overlooking the text's allusions and references and ultimately detaching the text from its historical and sociocultural context. On the other hand, determining the dimensions of intertextuality will enable the works to be positioned in their contexts and in the right way in the literature and to correctly identify and understand the addressee of the text. According to the results, al-Ḳa'bî wrote *Ḳabûl al-akhbâr* primarily to show the Mu'tazilite youth the contradictions, mistakes, and ignorance of Ahl al-hadîth and the need to prioritize the

false conjecture against hadîths. al-Ḳa'bî's second aim was to equip Mu'tazilite youth with the knowledge of the hadîths and hadîth narrators in which they were weak, so that they would not be defeated and embarrassed in the face of their opponents. On the other hand, al-Râmhurmuzî wrote *al-Muḥaddith al-fâsîl* primarily to reject, respond to, and develop counter-criticisms against al-Ḳa'bî's allegations and criticisms against Ahl al-hadîth in his *Ḳabûl al-akḥbâr*. He composed the introduction and many of the titles of *al-Muḥaddith al-fâsîl* for this purpose and made numerous references to al-Ḳa'bî in the text without naming him. al-Râmhurmuzî's second aim is to equip the narrators with the knowledge of the authenticity of the hadîths in which they are weak, and to ensure that they are not defeated and embarrassed in the face of Ahl al-ra'y. As a result, both works were written for polemical purposes against external audiences and didactic purposes against internal audiences. The two works are the product of the epistemological and methodological conflict between two schools of thought that conflicted with each other in the late third and mid-fourth centuries, on the one hand, and the effort to educate their members in their weaknesses, on the other.

Keywords: Hadîth Methodology, al-Râmhurmuzî, al-Muḥaddith al-Fâsîl, al-Ḳa'bî, Ḳabûl al-Akḥbâr, Intertextuality.

Giriş

Belâgat ilminde îhâm, îmâ, iktibâs, tazmîn, telmîh, nazîre, îrâd-
1 mesel gibi edebî kavramların mefhumu içerisinde birçok unsur
yer almakla birlikte¹ kuramsal biçimiyle metinlerarası-
lık/intertextuality ilk defa 1965 yılında Julia Kristeva tarafından
ortaya atılmıştır.² Metinlerarasılık herhangi bir zamanda üretilen
bir metnin önceki metinlerden beslenmemiş, ona öykünmemiş ya-
hut ondan etkilenmemiş olmasının imkansızlığı ön kabulüne dayar-
nır. Dolayısıyla metinlerarasılık kuramı bir metnin başka metinlerle
olan ilişkilerinin bütününcü inceler.³ Metinlerarasılık ilişkisini ince-
leyen araştırmacı iki metin arasındaki ilişkinin tespitinde doğrudan
anmalar, açık veya örtük göndermeler, tekrarlamalar, dönüştürme-
ler, alıntılar gibi hususlara odaklanır.⁴ Ancak ikinci metnin
birinci metne söz konusu referansları kimi zaman doğrudan olabil-
mekle birlikte çoğunlukla metin aralarına yahut başlıklara serpişti-
rilmiştir. Bu gibi durumlarda ilişkiyi kurabilmek araştırmacı ya da

¹ Ferhat Korkmaz, "Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma", *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* Yıl 2017-Gelenek ve Postmodernizm (2017), 71-72.

² Feyza Bulut, "Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi", *Edebi Eleştiri Dergisi* 2/1 (Nisan 2018), 2.

³ Hanife Alınca, "Metinlerarasılık: Tanım, Köken ve Kavramın Gelişim Süreci", *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies* 10/37 (2024), 93.

⁴ Bulut, "Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi", 6.

okuyucuya kalmıştır.⁵ Bu çalışma sözü edilen hususlar çerçevesinde Ebü'l-Kâsım Abdullah el-Belhî el-Kâ'bî'nin (öl. 319/931) *Qabûlü'l-aḥbâr*'ı ile Ebû Muhammed İbn Hallâd er-Râmhürmüzî'nin (öl. 360/971) *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ındaki metinlerarasılık ilişkisini incelemektedir. Kuşkusuz iki metin arasındaki irtibatlar bu makalede gösterilen hususlarla sınırlı değildir. Bu çalışma, makale hacminin izin verdiği düzeyde maksadı ifade edecek örneklerle sınırlı tutulmuştur.

Hicrî dördüncü asır 'ulûmü'l-hadîs adıyla anılan disiplinin müstakil ilk eserlerinin ortaya çıktığı zaman dilimidir. Yaygın görüşe göre bu disiplinin ilk ürünü Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* isimli eseri kabul edilmektedir.⁶ Bu dönem aynı zamanda Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'y arasında epistemolojik ve metodolojik tartışmaların yaşandığı bir dönemdir.⁷ Böyle bir ortamda muhtemelen hicrî 300 civarında⁸ kelâmcı Kâ'bî hadislerin kabul şartları ve râvîler hakkında *Qabûlü'l-aḥbâr ve ma'rifetü'r-ricâl* isimli eserini telif etmiştir.⁹ Ehl-i hadîsin ve onların naklettikleri hadislerin problemlerini ortaya koymayı ve Mu'tezilî gençleri zayıf oldukları

⁵ Tefvik Ekiz, "Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 124-125; Bulut, "Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi", 11.

⁶ Salahuddin Ebu Said Alâî, *İşâratü'l-fevâidi'l-mecmû'a fi'l-işâratı ila'l-ferâidi'l-mesmû'a* (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1425), 1/166; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-mü'essis li'l-mu'cemi'l-müfehri* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1413), 186; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar şerhu Nuḥbeti'l-fiker* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1434), 19; İbrahim Hatiboğlu, "el-Muḥaddisü'l-fâsıl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 30/392. Buna karşın 'ulûmü'l-hadîs'e dair telif edilen ilk eserin Hâkim'in *Ma'rifetü 'ulûmü'l-hadîs*'i olduğu da dile getirilmektedir. Seyyid Ahmed Abdülhamîd Küşük, *el-Hâkim Ebû Abdillâh en-Nisâbü'rî ve eşeruhû fî 'ulûmü'l-hadîs* (Külliyetü dâri'l-ulûm: Kâhire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1982), 120 (muhakkikin önsözü); Ebû Abdillâh Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmü'l-hadîs ve kemmiyyetu ecnâsihi* (Riyad: Mektebetü'l-ma'arif, 1431), 12-13.

⁷ Detaylı bilgi için bk. Ahmet Yücel, "İlk Hadis Usûlü Eserlerinin Yazıldığı İlmî Ortam", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2003), 241-261.

⁸ *Qabûlü'l-aḥbâr*'ın muhakkiki Hüseyin Hansu kitabın telif zamanı ile ilgili şunları söylemektedir: "Kitabın telif zamanını kesin olarak tespit eden herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak çıkarıma dayalı olarak Ka'bî'nin bu kitabını Bağdat'taki öğrenimi sona erdikten sonra yazdığını söyleyebiliriz. Bu da hicrî 300 senesine tekabül etmektedir." Ebü'l-Kâsım Abdullah el-Belhî el-Kâ'bî, *Qabûlü'l-aḥbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Hüseyin Hansu (İstanbul: Kuramer, 1439), 33 (muhakkik Hüseyin Hansu'nun önsözü).

⁹ Detaylı bilgi için bk. Taha Çelik, *Ebu'l-Kasım el-Ka'bî ve Kabûlü'l-aḥbâr ve Ma'rifetü'r-Ricâl İsimli Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

hadis ilimleri ve ricâl bilgisi konusunda eğitmeyi konu edinen bu eserin Râmhürmüzî'nin ilgisini ve tepkisini çektiği anlaşılmaktadır. Râmhürmüzî bir yandan Ka'bînin eleştirilerini cevaplamak, diğer yandan Ehl-i hadîsin zayıf olduğu dirâyetü'l-hadîs alanında onları eğitmek amacıyla *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ı telif etmiş görünmektedir.

Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın mukaddimesinde ve metin içinde ismini tasrih etmeksizin bazı vasıflarını sayarak Ka'bî'ye ve kitabına çok sayıda gönderme yaptığı, örtük eleştiriler yönelttiği, alıntılar, tekrarlamalar ve dönüştürmeler yoluyla atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Râmhürmüzî'nin kitabındaki birçok başlığı da Ka'bî'ye cevap vermek, reddiye yapmak ve karşı eleştiri yöneltmek amacıyla oluşturduğu görülmektedir. *el-Muḥaddisü'l-fâsıl* ve *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ı çeşitli yönleriyle inceleyen çok sayıda bilimsel yayın bulunmakla birlikte¹⁰ iki kitap arasındaki sözü edilen ilişkileri metinlerarasılık boyutuyla ele alan bir çalışma tespit edilememiştir. Bu ilişkinin kurulması iki metnin telif sebebinin, amacının ve muhataplarının doğru tespit edilmesi, alt başlıkların ve metnin doğru anlaşılması, literatürde doğru bir şekilde konumlandırılmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

el-Muḥaddisü'l-fâsıl'ın *Ḳabûlü'l-aḥbâr* ile olan metinlerarasılık ilişkisi dikkate alınmadan okunması sözü edilen hususların gözden kaçırılmasına sebep olmakta, kısaca tam manasıyla anlaşılmasına engel olmaktadır. Nitekim Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ı telif sebebi ve muhatapları hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Buna göre Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ı telif etmesinin sebeplerinden biri “hadisçi geçinen bazı şeyhlerin başlarına insanları toplayıp meclisler akdetmeleri ve bu meclislerde hadîs ehli aley-

¹⁰ Bu çalışmalar arasında özellikle Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'daki muhataplarını tespit etmeyi amaçlayan bölümüyle Recep Köklü'nün çalışması ayrıca zikredilmelidir. Recep Köklü, “Râmhürmüzî ve el-Muḥaddisü'l-Fâsıl Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 415-420. Râmhürmüzî ve *el-Muḥaddisü'l-fâsıl* hakkındaki diğer çalışmalarda makalenin konusu ile doğrudan ilgili bilgi bulunmamaktadır. Osman Aydın, “Hadîs Usûlü İstılahlarının Tanımlanmasında Şiirle İstiḥâdın Etkisi ‘Râmhürmüzî Örneği’”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020), 467-496. Mehmet Fatih Yılmaz, “İlk Hadis Usulü Eserinde Râmhürmüzî'nin Fıkhü'l-Hadîs Denemesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 369-404. Mehmet Marangoz, *Râmhürmüzî'nin Hadisçiliği* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Akdeniz Üniversitesi, 2019).

hine sözler sarf etmeleridir.”¹¹ Oysa eserinin mukaddimesinde Râmhürmüzî bu şekilde bir iddiayı bizzat kendisi dile getirmemekte, Bağdât’ta Ehl-i hadîsin bazı cefalarına maruz kalan ilim ehli bir şeyhin, ilim ve konum bakımından kendisinden daha aşağıda bulunan kimseler için meclisler akdedilmesinden, kürsüler kurulmasından ve insanların bu kimselerin meclislerine akın etmesinden duyduğu rahatsızlık olarak ifade etmektedir.¹² Onun kitabının ilerleyen bölümlerindeki ifadelerinden sözünü ettiği şeyhin Horasanlı bir kelâmcı olduğu anlaşılmaktadır.¹³ Her ne kadar ismini açıklamasa da Râmhürmüzî’nin Horasanlı kelâmcı ve kitabı hakkında saydığı vasıflar doğrudan Ka’bî’yi işaret etmektedir. Bir başka yoruma göre ise Râmhürmüzî’nin kitabındaki “öncelikli muhataplarının” Mu’tezile kelâmcıları değil, Ehl-i re’y Hanefî fukahâsı olduğu,¹⁴ onun Ehl-i kelim ve Mu’tezile’yi doğrudan hiç muhatap almadığı¹⁵ ifade edilmektedir. Oysa Râmhürmüzî’nin her ne kadar açıkça isim tasrih etmese de kitabının mukaddimesinde, başlıklarında ve metin içinde göndermeler, imalar, tekrarlamalar ve dönüştürmeler gibi yollarla Ka’bî’yi sayısız defa muhatap aldığı anlaşılmaktadır. Ancak bütün bu hususların metin içerisine serpiştirilmiş ve göndermelere dayalı olması metnin muhatabını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan Râmhürmüzî’nin *el-Muhaddisü’l-fâsıl* isimli eserini muhtemelen Mu’tezile mensuplarına karşı yazdığını ileri süren çalışmalar bulunmakla birlikte¹⁶ burada söz konusu kimselerin kimliği açıklanmamaktadır. Hicrî üçüncü asırda Ehl-i hadîs ile kelâmcılar ve Ehl-i re’y arasındaki tartışmaları ele alan bazı araştırmalarda ise Ehl-i hadîsi kötüleyen kitaplar bağlamında Ka’bî’nin *Qabûlü’l-aḥbâr*’ına atıf yapılmaktadır.¹⁷ Ka’bî’nin *Qabûlü’l-aḥbâr*’ına Râmhürmüzî’nin *el-Muhaddisü’l-fâsıl*’da eleştiriler yönelttiği tespiti yapılan çalışmalarda ise bu tenkitlerin içeriği ve mukayesesi ya hiç

¹¹ İzzet Tosun, *Dirâyetü’l-hadîs İlmî’nin Doğuşu ve el-Muhaddisü’l-fâsıl* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986), 66-67; Hatiboğlu, “el-Muhaddisü’l-fâsıl”, 30/392.

¹² Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen el-Fârisî er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâ’î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru’l-fıkr, 1391), 160.

¹³ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü’l-fâsıl*, 307-311.

¹⁴ Köklü, “Râmhürmüzî ve el-Muhaddisü’l-Fâsıl Üzerine Bir İnceleme”, 415-416.

¹⁵ Köklü, “Râmhürmüzî ve el-Muhaddisü’l-Fâsıl Üzerine Bir İnceleme”, 415.

¹⁶ İbrahim Hatiboğlu, “Râmhürmüzî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), 34/448.

¹⁷ Abdülmecîd Mahmûd, *el-İtticâhâtü’l-fıkhiyye ‘inde aşḥâbi’l-hadîs fi’l-karni’s-şâlis’i’l-hicrî* (Mektebetü’l-Hâncî, 1399), 94.

yer almamakta¹⁸ yahut kısmen¹⁹ yer almaktadır. Bu çalışmada mevcut literatürde genel olarak dile getirilmesine rağmen ayrıntıları ve mahiyeti etraflıca tespit edilmemiş olan Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'daki Ka'bî'ye yönelik bu eleştirileri metinlerarasılık kuramı temelinde kapsamlı bir şekilde tetkik edilmiş, böylece onun kitabında kimleri muhatap aldığı, telif sebebi ve kitabının ismine dair analizler yapılmıştır.

1. *Kabûlü'l-Ahbâr ve Ma'rifetü'r-Ricâl*'in Telif Sebebi ve Muhatapları

Ka'bî kitabı telif sebebini *Kabûlü'l-ahbâr* isimli eserinin mukaddimesinde açıklamaktadır. Buradaki ifadelerine göre Ka'bî'nin hocası Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât (öl. 300/913) haber-i vâhidlerin kabul edilmemesi gerektiğine dair bir kitap²⁰ yazmıştır. Ka'bî de gerekli şartları taşıması durumunda haber-i vâhidin ilgili konularda kabul edilmesi gerektiğine dair hocasına karşı bir reddiye kaleme almıştır.²¹ Ancak Ka'bî, bu kitabın kendi öğrencileri/Mu'tezilî gençler tarafından yanlış anlaşılmasından ve onların, kendilerini hadise nispet edenlerin haberlerine yönelik hüsn-i zan beslemede haddi aşmalarından korktuğu için *Kabûlü'l-ahbâr*'ı telif etmiştir. Ka'bî bu eserinde Mu'tezilî gençlere Ehl-i hadîsin durumunu, birbirleri hakkında söyledikleri sözleri, birbirlerini çelişki, hata ve cehaletle suçlamalarını ele almıştır. Bu kitapta Mu'tezilî gençlere onların değer-sizliğini anlamalarını, onların naklettikleri haberleri sıkı bir şekilde incelemelerini ve bu haberler hakkında öncelikle sû-i zan beslemeleri gerektiğini göstermek istemiştir. Ona göre bunların naklettikleri haberler incelenmeli, ancak Kur'ân'a sünnete, icmâ'a ve ilk asırdaki selef-i sâlihîn ameline aykırı değilse kabul edilmelidir. Çünkü ilk asırdakiler (sahâbe) Hz. Peygamber'in kastını en iyi bilenlerdir.

¹⁸ Ahmad Abduljabbar Snobar, *Mine'n-nebi ile'l-Buḥârî Dirâse fi hareketi rivâyeti'l-hadîs ve naḳdihî fi'l-kur'ûni's-selâseti'l-ülâ* (Amman: Dâru'l-feth, 1443), 313.

¹⁹ Kâ'bî, *Kabûlü'l-ahbâr*, 27-28 (muhakkik Hüseyin Hansu'nun önsözü).

²⁰ İbn Hacer'in en-Nedîm'i kaynak göstererek aktardığına göre el-Hayyât'ın *er-Redd 'alâ Men Esbete Habera'l-vâhid* isimli bir kitabı bulunmaktadır. Dolayısıyla Ka'bî'nin hocasına nispet ettiği eser bu olmalıdır. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (b.y.: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 5/164.

²¹ Ka'bî'nin bu eserine birçok kaynaktan atıf yapılmaktadır. Ebû Mansûr Abdülkâhir, *el-Farḳ beyne'l-fırâḳ ve beyânü'l-fırḳati'n-nâciye minhüm* (Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1977), 165.

Onlar Kur'ân'ın nüzûlüne tanıklık etmişlerdir. Nâsîh ve mensûhu, âyetlerin iniş sebeplerini ve kıssalarını bilenler onlardır. Onlar hâl, işâret ve akli delil olarak kullanmışlardır. Ona göre tevhîd ve akıl gibi güçlü bir delil yoktur. Bu iki delil hiçbir durumda değişmez. Hiçbir peygamberin ve seleften hiç kimsenin dilinde bu iki delilde hiçbir surette değişiklik söz konusu değildir. Bu yüzden tevhîd ve adl konusunda haberlerin yalnızca aklın gerektirdiği ve cevaz verdiği şeyleri pekiştirmek ve bunlara sımsıkı yapışmayı teşvik etmek dışında bir rolü olamaz. Ka'bî'nin Mu'tezilî gençlere öğretmek istediği şeylerden birisi de kelâmın asıl meselelerinde yalnızca mütevatir haberlerin, toplumun çoğunluğunun bilmesi gereken meselelerde de bir cemaatin haberinin ya da ümmetin amelinin kabul edilmesinin gerekli olduğudur. Adil görünen iki ya da üç kişinin aynı sayıdaki kimselerden verdiği haberler ise gerekli şartları taşımaları kaydıyla ancak fûrû' konularında kabul edilebilir. Ancak bu durumda da kesinlik değil, zann-ı gâlib söz konusudur.²²

Bu açıklamalardan sonra Ka'bî kitabının ikinci amacına dair şunları söylemektedir:

“Fakat sana bir hadis ulaşip onun aslını ve mahrecini öğrenmek istediğinde yahut hasımlarından biri o hadisi sana karşı delil olarak kullandığında sana [bu kitapta] isimlerini saydığım râvîlere ve onların kıssalarına bakıp isnadının sıhhati ya da zayıflığına vakıf olursun. Böylece hasımlarına karşı hüccet ortaya koymak mümkün olur. Bununla birlikte ben ashâbımızın gençlerinin sâbit olan haberleri inceleyip tanımalarını istedim. Çünkü onlar neredeyse haberlere hiç ilgi göstermiyorlar. Hasımları ise onlara haberler tarafından baskın çıkmaya çalışıyorlar. Haberler konusunda onların ilminin az olduğunu söylüyorlar. Çoğu zaman sordukları sorularla onları mahcup etmeye çalışıyorlar.”²³

Bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Ka'bî'nin *Qabûlü'l-aḥbâr* isimli eserindeki asıl muhatapları Mu'tezilî gençlerdir. Ka'bî bir yandan hadisçilerin zaaflarını ve çelişkilerini, hadislerin kabulü konusunda asıl olanın sû-i zan olduğunu gençlere göstermek isterken, diğer yandan gençlerin zayıf olduğunu düşündüğü hadis konusunda onları donanımlı kılmaya çalışmakta, tartışmalarda Ehl-i

²² Kâ'bî, *Qabûlü'l-aḥbâr*, 65-66.

²³ Kâ'bî, *Qabûlü'l-aḥbâr*, 66-67.

hadîs karşısında mahcup olmamaları için onları hadisler ve isnâdlar konusunda bilgilendirmeye çalışmaktadır.

Ancak Ka'bî tüm bunları yaparken kendisine karşı Ehl-i hadîs tarafından bir karşı saldırı başlatılacağına farkındadır. Bu yüzden hadis râvîleri hakkında onların bizzat kendilerinden naklettiği sözlerle onların tamamını kastetmediğini altını çizerek vurgulamaktadır. Kendilerini hadise nispet edenlerin bid'atle suçladıkları, terk ettikleri yahut sözlerini zayıf kabul ettikleri kişilerin çoğunluğunun kendilerine göre âdil ve güvenilir olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Kendilerini hadise nispet edenler ona göre bir yandan rivâyette bulundukları bu kişiler hakkında cerh ifadeleri kullanırken diğer yandan ihtiyaç duydukları zaman bu kimselerden hadis rivâyet etmektedirler. Buna karşılık hasımları kendilerine karşı bu râvîlerden bir hadis rivâyet edince onların zayıf ve bid'atçi olduğunu söyleyerek rivâyetlerini kabul etmemektedirler. Bu gibi sözleri onların ahde vefasızlık ettiklerini, hevâlarına uyduklarını, asabiyete meylettiklerini ve hakikatten yüz çevirdiklerini göstermektedir.²⁴

Ka'bî daha sonra bir hadis aktararak Mu'tezilî gençlere bu hadis hakkında çokça düşünmeleri gerektiğini söyler: "Bu ilmi [hadisi] sonrakilerden âdil olanlar yüklenecektir. Onlar bu ilmi aşırıya kaçanların tahrifinden, bâtil ehlinin uydurmalarından ve câhillerin yanlış yorumlarından kurtaracaktır." Ka'bî hadiste ne deniyorsa ona uymak gerektiğini ve hadisin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini söyleyenlerin bu hadise muhalefet ettiğini belirtir. Çünkü ona göre bu sözler doğru olsaydı, Hz. Peygamber'in böyle bir söz söylemesinin hiçbir anlamı kalmazdı. Oysa o, bir hadisla karşılaştığı zaman onu incelemeyi teşvik etmektedir.²⁵

Bu ifadelerinden sonra Ka'bî kendilerini hadise nispet edenler hakkındaki cerh edici sözleriyle kimleri kastettiğine bir kez daha açıklık getirmektedir. Buna göre o, ilim ehli meşâyih ile hadisleri ve sünnetleri nakleden râvîleri kastetmemektedir. Onları kendisinin selefi kabul etmekte ve onlara tazimi borç bilmektedir. Bu sözleriyle o, kendi döneminde ve hemen öncesinde hadis rivâyet eden "nâbi-te" olarak nitelediği, dine asabiyet karıştıran, uzmanı olmadıkları

²⁴ Kâ'bî, *Kabûlü'l-ahbâr*, 68.

²⁵ Kâ'bî, *Kabûlü'l-ahbâr*, 69.

alanlara girerek selefe muhalefet eden, teşbîh, küfür ve dalalet gibi şeyler izhar ederek riyâset talep eden kimseleri kastetmektedir.²⁶

Ka'bî'nin telif gerekçesi olarak açıkladığı hususlar göz önünde bulundurulduğunda onun kitabını yazma gayesinin doğrudan Harb b. İsmâîl'in (öl. 280/893) *es-Sünne ve'l-cemâ'a*'sına reddiye yazmak olmadığı görülmektedir. Zira açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla o kitabını kendilerini hadise nispet edenlerin aktardıkları haberlere karşı Mu'tezile gençlerinin hüsn-i zanna kapılmamaları, onlara hadisçilerin çelişkilerini ve hatalarını göstermesi, zayıf oldukları ricâl bilgisi konusunda hasımları karşısında yetkin olmaları için telif etmiştir. Râmhürmüzî ise Ka'bî'nin *Qabûlü'l-aḥbâr*'ı Harb b. İsmâîl'e itiraz için yazdığını ifade etmektedir.²⁷ Onun bu söylemi sonraki âlimler tarafından da benimsenmiş, pek çok kaynakta onun bu eserinin Harb b. İsmâîl'in *es-Sünne ve'l-cemâ'a* isimli eserine itiraz olduğu belirtilmiştir.²⁸ Ka'bî'nin *Qabûlü'l-aḥbâr*'ında Harb b. İsmâîl'in adı yalnızca bir yerde, kendisinden aktarılan bir rivâyet bağlamında geçmektedir.²⁹ Onun kitabında Harb'i kastettiğine dair yorumlanabilecek tek ifadesi kendi döneminde ve hemen öncesinde yaşayan nâbite olarak isimlendirdiği kimselerle ilgili sözleridir. Zira Harb b. İsmâîl Ka'bî'den hemen önce yaşamış ve hicrî 280 tarihinde vefat etmiştir. Ka'bî'nin kitabını yaklaşık olarak 300'lü yıllarda telif ettiği dikkate alınırsa bu sözleriyle Harb'i kastetmiş olması muhtemeldir. Diğer taraftan Râmhürmüzî de Harb'in uzmanı olmadığı bir alanda söz söylediğini kabul etmekte ve bu yüzden onu eleştirmektedir.³⁰

578| db

2. *el-Muḥaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*'nin Telif Sebebi ve Muhatapları

Râmhürmüzî *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın hiçbir yerinde açıkça Ka'bî'nin ve kitabının ismini zikretmemesine rağmen bazı vasıflarını sayarak ona ve kitabına göndermelerde bulunmakta ve eleştirmektedir. Buna göre ilmi ve fazileti sayesinde riyâset makamına ulaşan ilim ehli bir şeyh Bağdat'ta Ehl-i hadîs tarafından bazı sıkıntılara

²⁶ Kâ'bî, *Qabûlü'l-aḥbâr*, 69-70.

²⁷ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 309.

²⁸ Kadı Abdülcebbar Ka'bî'nin bu eserini *Naḥḍu's-Sîrcânî* şeklinde kaydetmektedir. Ebü'l-Hasen Kādî'l-kudât Kādî Abdülcebbar, *Fazlî'l-i'tizâl ve Ṭabaḳâtü'l-Mu'tezile*, thk. Fuâd Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 1439), 158; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru sâdır, 1995), 3/296.

²⁹ Kâ'bî, *Qabûlü'l-aḥbâr*, 178.

³⁰ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 309.

maruz kalmıştır. Bu durum onun endişeye kapılmasına sebep olmuş; başkaları için ilim meclisleri akdedilmesi, kürsüler kurulması, ilim ve konum bakımından kendisinin yanına bile yaklaşamayacak kimselerin meclislerine insanların akın etmesi onun canını sıkmıştır. Bu yüzden Ehl-i hadîs aleyhinde bazı sözler söylemiştir. Yazdığı eserlerin bazısına da bu tarz sözlerle başlamış ve “Muhaddis seksen yaşına geldiğinde terk edilir, onun gideceği yer artık kabridir. Artık ‘Bu şeyhin garîb bir hadisi var, onu yazın denilir.’” demiştir. Râmhürmüzî söz konusu şeyhin bu sözlerinin asabiyetinden dolayı aslında kendi değerini düşürdüğünü belirtir. Çünkü bu şeyh kitabındaki yer verdiği bilgilerin ve rivâyetlerinin çoğunluğunda sadece hadis bilen kimselerden aktarım yapmıştır. Bunların içinde dirâyet yönüyle anılan hiç kimse bulunmamaktadır. Onlar yalnızca rivâyeti çok iyi bilen kimselerdir. Râmhürmüzî daha sonra kınama ve ayıplama üslubu kullanarak bu şeyhe karşı çıkar. Onun sahip olduğu ilmin edebîyle edeplenmesi gerektiğini, hadis ilmiyle azıcık bile olsa ilgisi bulunan kimselere karşı merhametli davranması gerektiğini, kendilerinden ilim aldığı ve kendileri sayesinde riâyset makamına ulaştığı hocalarının değerini düşürmemesi gerektiğini, fukahânın üstünlüğünü kabul ettiği gibi râvîlerin de nakil konusunda hakkını vermesi gerektiğini, râvîleri fıkha, fıkıh talebelerini de hadise teşvik etmesi gerektiğini, her iki grubun da kendi alanlarındaki faziletini kabul etmesi gerektiğini, insanları hem fıkha hem de hadise teşvik etmesi gerektiğini belirtir. Râmhürmüzî'ye göre hadis ve fıkıh birleşirse tam, ayrılırsa eksik olurlar.³¹

db | 579

Râmhürmüzî'nin ismini vermeden zikrettiği şeyh Ka'bî'dir. Çünkü Ka'bî tıpkı Râmhürmüzî'nin bahsettiği gibi Bağdât'ta bulunmuş³² ve riâyset makamına oturmuştur. Onun *Kabûlü'l-ahbâr* isimli eserinin mukaddimesinde tıpkı Râmhürmüzî'nin bahsettiği gibi Ehl-i hadîs/kendilerini hadise nispet edenler aleyhinde bazı sözleri bulunmaktadır. Dahası Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın girişinde kullandığı bazı ifadeler Ka'bî'nin ifadelerine göndermeler ve eleştiriler içermektedir. Bu göndermeler bir sonraki başlıkta mukayeseli bir şekilde ele alınacağı için burada temas edilmeyecektir.

³¹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 160-161.

³² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (y.y.: Müessesetü'r-risâle, 1405), 14/313; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 4/429; Ebû Muhammed Affüddîn Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakẓân fi ma 'rifeti havâdişi'z-zamân* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1417), 2/174; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1414), 4/1491.

Râmhürmüzî kitabının ilerleyen bölümlerinde de Ka'bî'ye ve kitabına göndermelerde ve eleştirilerde bulunmaktadır. O, dirâyetten yoksun mücerret râvînin tam manasıyla bilmediği alanlarda kalem oynatmasının doğru olmadığını vurgular. Burada semâ'ı çok bir râvî olmasına rağmen Harb b. İsmâîl'in dirâyeti/istibsârı ihmal ettiğini ve *es-Sünne ve'l-cemâ'a* isimli bir risale kaleme alarak doğru olmayan sözler sarf ettiğini belirtir. Kelâm ilmiyle ilgilenen, bu alanın lideri ve öncüsü olan Horasanlı bir yazar da bu risâleye itiraz ederek hadis râvîlerini kötüleyen bir kitap yazmıştır. Bu kitapta Yahyâ b. Ma'în (öl. 233/848) ve Ali b. el-Medîni'nin (öl. 234/848-49) sözlerinden, Kerâbîsî'nin (öl. 248/862) *Kitâbü't-tedlîs*'inden, İbn Ebî Hayseme'nin (öl. 279/892-93) ve Buhârî'nin (öl. 256/870) *et-Târîh*'lerinden alıntılar yaparak bazı hadis alimleri hakkında çirkin sözler söylemiştir.³³ Râmhürmüzî'nin bu kısımda sözünü ettiği Horasanlı kelâmcı Ka'bî olmalıdır. Zira Râmhürmüzî'nin muhatabı hakkında aktardığı bilgiler hem Kâ'bî ile hem de onun *Ḳabûlü'l-aḥbâr ve ma'rifetü'r-ricâl* adlı eserindeki veriler ile örtüşmektedir. Ka'bî, Râmhürmüzî'nin bahsettiği gibi Horâsân'ın Belh kentinden önde gelen bir kelâmcıdır.³⁴ Dahası Ka'bî *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'da sözü edilen kişilerden ve kitaplardan bahsi geçen alıntılarının tamamını yapmıştır. Râmhürmüzî burada Harb. b. İsmâîl'i de eleştirmektedir. Ona göre Harb rivâyetle birlikte fehîm/dirâyet sahibi olsaydı kendine hâkim olup ağzından çıkan sözlerin farkına varırdı. Fakat o, evlâ olanı terk edip karşı tarafa saldırı hakkı vermiştir.³⁵ İşte Râmhürmüzî'nin kitabının adında yer alan "er-râvî" ifadesiyle kastettiği kişi Harb b. İsmâîl ve onun şahsında dirâyet bilgisinden yoksun râvîlerin tamamı, "el-vâ'î" ifadesiyle kastettiği kişi ise Ka'bî ve onun şahsında rivâyet bilgisinden yoksun kelâmcılardır. Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*'da yapmak istediği şey ise râvîlere/Ehl-i hadîse hadislerin dirâyetiyle ilgili bilgileri, rivâyet bilgisinden yoksun olanlara/Ehl-i re'ye ise hadislerin rivâyetiyle ilgili bilgileri öğretmektir. Kitabına isim olarak seçtiği *el-Muḥaddisü'l-fâşıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î* ifadesiyle onun kastettiği şey budur.

Râmhürmüzî'ye göre sözü edilen kelâmcı her şeyi birbirine karıştırmış, birçoğunu tam olarak kavrayamadığı birtakım iddialarda

³³ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 309.

³⁴ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebna'î'z-zamân mimma şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev esbetehül-'ayân* (Beyrut: Dâru sâdır, ts.), 3/45.

³⁵ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 310-311.

örtüşmektedir.⁴² Bu durumda Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'daki öncelikli dış muhatabının Ka'bi olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Râmhürmüzî'nin kitabının birinci telif sebebi de Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ındaki eleştirilere cevap vermek ve reddiye yapmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu cevaplar, reddiyeler ve karşı eleştiriler sonraki başlıkta ele alınacaktır.

Diğer taraftan tıpkı Ka'bî'nin kitabını telifteki ikinci amacı Mu'tezilî gençleri hadisler konusunda bilgilendirmek, onları hadisler ve râvîler konusunda hasımlarına karşı donanımlı kılmak olduğu gibi Râmhürmüzî'nin kitabını ikinci telif sebebi de râvîleri hadislerin manaları ve fıkıhı/dirâyeti konusunda donanımlı kılmak, onları hadisin âdâbı ile edeplendirmek, muhataplarının kendilerine eleştiriler yönelttiği şâz ve müdelles hadislerle muḡaffel râvîlerin hadislerini araştırmak gibi faaliyetleri bırakarak hadislerin tehzîbi, zabtı ve düzeltilmesi gibi hususlara yoğunlaşmalarını sağlamak, sonuçta da tartışma meclislerinde hasımlarına karşı üstün gelmelerini temin etmektir. Bu hedefle birlikte Râmhürmüzî râvîlere şu kritik tavsiyeyi de yapmaktadır. Eğer râvî, rivâyetin yanı sıra dirâyet konusunda da donanım sahibi değilse yani mücerret râvî ise dirâyet alanına adım atmamalı, böylece hasımlarının hadise ve Ehl-i hadîse saldırmasına sebep olmamalıdır. Râmhürmüzî'nin kitabının isminde yer alan “el-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'” ifadesi tam olarak bu noktaya işaret etmektedir. Nitekim ona göre Harb b. İsmâîl uzman olmadığı bir alanda kalem oynatarak Ka'bî'nin hadise ve Ehl-i hadîse saldırmasına sebep olmuştur. Râmhürmüzî aynı tavsiyeyi Ka'bî'ye ve hasımları olan Ehl-i re'ye de yapmaktadır. Onun kitabının ilerleyen sayfalarındaki “Her ilim sahibinin yöntemi bu olmalıdır.” (*وكذلك سبيل كل ذي علم*) şeklindeki ifadeleri,⁴³ mukaddimesinde bahsettiği Bağdat'taki ilim ehli kişiye yani Ka'bî'ye (*وقد كان بعض شيوخ العلم ممن جلس مجلس (الرياسة واستحقها لعلمه وفضله*) gönderme içermektedir. Dolayısıyla o bir taraftan Ehl-i hadîsi, diğer taraftan Ehl-i re'yi itidâl ve insâfa, uzmanı olmadıkları alanda söz söylememeye davet etmektedir. Bununla da Ka'bî'yi uzmanı olmadığı hadislerin kabulü ve râvîlerin tanınması konusunda kitap yazdığı için eleştirmektedir. Onu sahih ile zayıfı, mevsûk ile maznûnu birbirine karıştırmakla, râvî tasarruflarının farkına varamamakla, aktardığı hikâye ve rivâyetleri değerlendirmekten yoksun olmakla suçlamaktadır.

⁴² Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 33 (muhakkik Hüseyin Hansu'nun önsözü).

⁴³ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 309.

3. *el-Muḥaddisü'l-Fâsıl*'da *Ḳabûlü'l-Aḥbâr*'a Göndermeler

3.1. Mukaddimelerin Çatışması: Ka'bî'nin Yergisine Karşı Râmhürmüzî'nin Hadis ve Ehl-i Hadîs Övgüsü

Râmhürmüzî *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın mukaddimesinde Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr* mukaddimesindeki ifadelerine göndermeler yapmaktadır. Onun kitabının girişindeki hadise kötü sözler söyleyen tâife⁴⁴ ile kastının öncelikle Ka'bî olduğu anlaşılmaktadır. Bununla onun hadisler hakkında hüsn-i zan yerine sû-i zannın öncelenmesi gerektiğine dair ifadelerine⁴⁵ atıf yapmaktadır. Bu tâifenin Ehl-i hadîsi kötülediğini söylediği sonraki ifadeleriyle⁴⁶ de Ka'bî'nin hadisçilerin birbirlerini çelişki, cehalet ve hata ile nitelediklerine dair sözlerini⁴⁷ kastetmektedir. Ka'bî'nin Mu'tezilî gençlere hadisçilerin birbirleri hakkındaki sözlerini aktaracağını, böylece onların değerinin ne olduğunu görmelerini istediğini söylemesine⁴⁸ karşılık Râmhürmüzî eserinin mukaddimesinde hadisin ve Ehl-i hadîsin üstünlüğünü vurgulamakta, onların dinin korunması ve aktarılması noktasındaki faaliyetlerini uzun bir liste halinde sayarak onların şeref ve fazileti nasıl hak etmediklerini sormaktadır.⁴⁹ Dolayısıyla Râmhürmüzî'nin mukaddimesinin bütünüyle Ka'bî'nin mukaddimesine bir cevap ve reddiye niteliği taşıdığı, onun kitabının girişindeki hadis ve Ehl-i hadîs övgüsünün Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr* mukaddimesindeki hadis ve Ehl-i hadîs yergisine karşılık olarak konulduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr* mukaddimesinde şu konuları ele aldığı söylenebilir: 1) Kitabını telif sebebi: Hocası el-Hayyât'ın haber-i vâhidlerin kabul edilemeyeceğine dair yazdığı kitaba, gerekli şartları taşıması durumunda belli alanlarda bunların kabul edilmesi gerektiğine yönelik reddiyesi ve bu reddiyenin Mu'tezilî gençlerin hadise karşı hüsn-i zan beslemesine sebep olacağı endişesi 2) Haberlerin araştırılmasının ve onlar hakkında sû-i zannın öncelenmesinin gerekliliği 3) Kendilerini ha-

⁴⁴ Nitekim Arap dilinde "tâife" kelimesi bir kişi için de kullanılmaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-şâhîḥu'l-muḥtasar min umûri Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Zühayr (y.y.: Dâru tavki'n-necât, 1422), "Aḥbâru'l-âhâd", 1, 9/86.

⁴⁵ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 65.

⁴⁶ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 159.

⁴⁷ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 65.

⁴⁸ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 65.

⁴⁹ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 159-160.

dise nispet edenlerin birbirlerini çelişki, cehalet ve hata ile suçladıklarını göstermek 4) Mu'tezilî gençlere zayıf oldukları hadisler ve râvîler konusunda donanım kazandırmak.

Buna karşılık Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâşıl* mukaddimesinde şu dört konuya temas ettiği söylenebilir: 1) Hadis hakkında kötü sözler söyleyen ve Ehl-i hadîsi sevmeyen bir tâifenin ortaya çıkması 2) Hadisin şerefli bir ilim olduğu, Ehl-i hadîs'in fazileti ve övgüyü hak eden faaliyetleri 3) Bağdat'ta ilim ehli birinin Ehl-i hadîs tarafından bazı sıkıntılara maruz kalması ve şahit olduğu bazı olumsuz hadiseler neticesinde Ehl-i hadîse insafsızca eleştiriler yöneltilmesi 4) Ehl-i hadîse zayıf oldukları hadislerin manası, fıkıh ve dirâyeti konusunda donanım kazanmalarına yönelik tavsiyeler.

Burada iki mukaddime arasındaki benzer ifadelerin ve içeriğin bir kısmına işaret etmekte fayda vardır: Ka'bî sahâbenin ameline aykırı olan haberlerin kabul edilemeyeceğini söylemektedir. Bunu da Allah Rasûlü'nün muradını en iyi onların bilmesi ve onların Kur'ân'ın inişine şahitlik etmeleri ile gerekçelendirmektedir (وهم الذين شاهدوا التنزيل).⁵⁰ Râmhürmüzî ise Kur'ân hakkındaki bu haberleri Ehl-i hadîsin aktardığını söylemektedir (وأخبروا عن أنباء التنزيل).⁵¹ Ka'bî nâsih ve mensûhu en iyi bilenlerin sahabe olduğunu söylerken (بل وعرفوا الناسخ والمنسوخ)⁵² Râmhürmüzî buna karşılık nâsih ve mensûhu Ehl-i hadîsin ispat ettiğini söylemektedir (وأنبتوا ناسخه ومنسوخه).⁵³ Ka'bî sahâbenin hâl ve işareti delil olarak kullandığını (واستدلوا بالحال) söylerken⁵⁴ Râmhürmüzî Allah Rasûlü'nün hâl ve işaretlerini aktaranların Ehl-i hadîs olduğunu söylemektedir (وسائر أحواله من) (منام ويقظة وإشارة).⁵⁵ Ka'bî'nin, sahâbenin Allah'ın tüm kullarına hüccet olarak verdiği akli delil olarak kullandığını (أو بالعقل الذي جعله الله حجة) söylemesine⁵⁶ karşılık Râmhürmüzî hüccetin kaynağının Ehl-i hadîs (ومنازل الحجة) olduğunu söylemektedir.⁵⁷ Ka'bî'nin sahâbenin ameline uygunluğu haberin kabulü için bir şart olarak öne sürmesine⁵⁸ karşılık Râmhürmüzî sahâbe asrını öğrenmek isteyenlere

⁵⁰ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁵¹ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 159.

⁵² Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁵³ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 159.

⁵⁴ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁵⁵ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 159.

⁵⁶ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁵⁷ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 159.

⁵⁸ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 65.

bunu ancak hadis râvîlerinin aktarabileceğini söylemektedir.⁵⁹ Ka'bî'nin, dönemindeki kendilerini hadise nispet eden “nâbite” diye nitelediği kimselerin dine asabiyet karıştırdıklarını⁶⁰ (فجعلوا دينهم على) (وميل إلى العصبية) ve asabiyete meylettiklerini⁶¹ (الظهور العصبية فيه).⁶² Ka'bî'nin Ehl-i hadîs hakkındaki olumsuz nakillerine⁶³ karşılık Râmhürmüzî onu hadis aldığı ve kendileri sayesinde riyâset makamına ulaştığı hocalarına karşı insaflı olmaya, fazilet noktasında fukahâyâ hakkını verdiği gibi rivâyet noktasında râvîlere hakkını vermeye, râvîleri tefakkuha, fıkıh talebelerini de hadise teşvik etmeye davet etmektedir.⁶⁴ Ka'bî'nin Mu'tezilî gençlere sahih haberleri incelemeleri ve tanımları, hadis konusunda bilgili olmaları, hasımları olan Ehl-i hadîsin onlara karşı galip gelmelerine izin vermemeleri, onlar karşısında mahcup olmamaları yönündeki tavsiyelerine⁶⁵ karşılık Râmhürmüzî de râvîlere hadislerin manalarını ve fıkıhını öğrenmeleri, hadisin adabıyla edeplenmeleri, hasımlarının onları kınadığı tarik ve isnad sayısını çoğaltma, şâz ve müdelles hadislerle muğaffel kimselerin hadislerini araştırmayı bırakıp hadislerin tehzîbi, zabtı ve düzeltilmesi gibi hususlarda çalışmalarını tavsiye etmektedir.⁶⁶

Yukarıda bahsedilen hususlar dikkate alındığında Râmhürmüzî'nin eserinin mukaddimesinin doğrudan Ka'bî'nin eserinin mukaddimesine reddiye amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Râmhürmüzî'nin öncelikli muhatabı Ka'bî olmakla birlikte onun şahsında kelâmcıların ve Ehl-i re'y fakihlerinin⁶⁷ de dolaylı muhatapları arasında bulunduğu ayrıca belirtilmelidir.

3.2. Başlıklardaki Göndermeler

⁵⁹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 160.

⁶⁰ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 70.

⁶¹ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 68.

⁶² Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 160.

⁶³ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 65-70.

⁶⁴ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 160-161.

⁶⁵ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 66-67.

⁶⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 161.

⁶⁷ Köklü, “Râmhürmüzî ve el-Muhaddisü'l-Fâsıl Üzerine Bir İnceleme”, 415-420.

Râmhürmüzî *el-Muḥaddişü'l-fâşıl*'ın başlıklarında Ka'bî'ye göndermeler yapmaktadır. Örneğin Râmhürmüzî kitabına "Allah Rasûlü'nün sünnetini nakledenlerin fazileti"⁶⁸ ve "Allah Rasûlü'nün sünnetine tâlip olan, onu seven ve onu benimseyenlerin fazileti"⁶⁹ şeklinde iki başlıkla başlamıştır. Burada bir hadisi duyduğu şekliyle değiştirmeden aktaranlara Hz. Peygamber'in duasına ve övgüsüne; hadis öğrenmek isteyenlere sahâbe ve tâbiûnun sözlerine ve teşviklerine yer vermektedir. Onun bu başlıkları koymasının nedeni Ka'bî'nin kitabının girişinde Ehl-i hadîs aleyhinde sarf ettiği sözlerdir. Nitekim Râmhürmüzî Hz. Peygamber'in hadiste sünneti nakledenle onun bilincinde olanı ayırdığını, bu hadisin dirâyet sahibi olanların faziletini gösterdiğini, birinin faziletinin diğerinin faziletini de gerektirdiğini söylemektedir. Râmhürmüzî burada muhatabını "insâf yoluna" girmeye davet etmektedir.⁷⁰ Bu çağrı hem Ka'bî'nin kitabının girişinde yaptığı "adâlet" vurgusuna⁷¹ hem de Mu'tezile'nin "el-'adl" prensibine atıf ve gönderme içermektedir.

586| db

Râmhürmüzî'nin "el-Kavl fî takvîmi'l-lahn bi islâhi'l-hata" başlığı⁷² da Ka'bî'ye reddiye amacı içermektedir. Zira Ka'bî *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ın mukaddimesinde Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadise yer vermektedir. Bu hadiste hadis ilmini sonrakilerden adil kimselerin taşıyacağını, onların hadisleri aşırıya kaçanların tahrîfinde, bâtıl ehlinin uydurmalarından ve cahillerin yanlış yorumlarından koruyacağı bildirilmektedir. Ka'bî ise Ehl-i hadîsten bazılarının tefsir edilmeden hadiste ne söyleniyorsa ona uyulması gerektiği, hadislerin nasıl geldiyse olduğu gibi aktarılması gerektiği şeklindeki görüşlerinin söz konusu hadise aykırı olduğunu belirterek bazı râvîlerin hadislerdeki i'râb hatalarını (lahn) ve akıl dışı saçma şeyleri bile düzeltmeyi terk ettiklerini söyler.⁷³ Râmhürmüzî işte hadislerdeki i'râb hatalarının düzeltilmesi gerektiğine dair başlığı Ka'bî'nin bu sözüne reddiye için koymuştur. Burada önde gelen hadisçilerin hadislerdeki i'râb hatalarının düzeltilerek aktarılması gerektiğine dair görüşlerini aktardıktan sonra şöyle der:

"(Hadislerdeki) i'râb hatalarını düzeltmenin vacip olduğu açıktır. Çünkü öyle i'râb hataları vardır ki manayı or-

⁶⁸ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâşıl*, 163-174.

⁶⁹ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâşıl*, 175-181.

⁷⁰ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâşıl*, 170.

⁷¹ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁷² Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâşıl*, 524.

⁷³ Kâ'bî, *Ḳabûlü'l-aḥbâr*, 69.

tadan kaldırır, hükmü değiştirir. Hadis râvîlerinin çoğu i'râbı zabt edemez ve doğru veremez. Onlar çoğu zaman sözü tahrif eder, hitabı bağlamından koparırlar. Kastedilen anlam açık ve malum, Arapların lafzı da ma'rûf ve yaygın ise bu tâifeden hadis alanların doğrusunu bildiklerinde onların lafızlarını birebir aktarmamaları gerekir. Görmez misin, muhaddis “لا يَوْمُ المسافر المقيم” dediği zaman el-müsâfir kelimesini mansûb, el-mukîm kelimesini merfû' yapmıştır. Yine “لا يَوْمُ المقيد المطلق” dediği zaman el-mukayyed kelimesini mansûb, el-mutlak kelimesini merfû' yapmıştır... ..İşte bu gibi durumlar manayı ortadan kaldırır. Öyleyse bu tâifenin lafızlarına aldırış etme. Onların i'râbı ve i'râb ehlini hor görmelerine önem verme!”⁷⁴

Râmhürmüzî burada Ka'bî'nin yukarıda bahsedilen sözlerine gönderme yapmakta ve cevap vermektedir. Bununla birlikte ilerleyen bölümlerde detaya girerek konuya dair farklı görüşlere de yer vermektedir. Ayrıca kitabının mukaddime kısmında Râmhürmüzî'nin Ehl-i hadîse hadislerin takvîmî/düzeltilmesi için çalışmaları tavsiyesi⁷⁵ de yine Ka'bî'nin sözü edilen eleştirisinden dolayıdır.

db | 587

Râmhürmüzî'nin “el-Kavl fi's-süâl” başlığını da Ka'bî'ye reddiye için koyduğu anlaşılmaktadır. Ka'bî “Hadisçilerin Iraklılar hakkında söyledikleri” başlığı altında Iraklıların çok soru sorduklarından ve onların fıkıh bilgisinin azlığından şikayet eden bazı haberler nakletmektedir.⁷⁶ Râmhürmüzî ise söz konusu başlık altında Hz. Peygamber ile bazı hadis âlimlerinin soru sormanın gerekliliğine ve cehaleti giderdiğine dair sözlerinin yanı sıra bazı şiirler aktarmaktadır.⁷⁷ Bu başlık ve altındaki nakillerin Ka'bî'ye reddiye amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da ağırlıklı olarak değindiği konu muhaddisin sahip olması gereken niteliklerdir. Nitekim iki eserin mukayeseli incelemesini konu edinen bir çalışmada *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *Ma'rîfetü envâ'i ulûmî'l-hadîs*'inden farklılaşan yönünün hadis râvîsinin sahip olması gere-

⁷⁴ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 528.

⁷⁵ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 161.

⁷⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 326-328.

⁷⁷ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 358-362; Râmhürmüzî'nin şiirleri eserinde kullanış biçimleri noktasında ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, “Hadîs Usûlü İstılahlarının Tanımlanmasında Şiirle İstişhâdın Etkisi 'Râmhürmüzî Örneği'”, 467-496.

ken niteliklerine ve faaliyetlerine yoğunlaşması olduğu tespit edilmiştir.⁷⁸ *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*'ın hadis râvîsinin sahip olması gereken niteliklere ve faaliyetlere yoğunlaşmasının temelinde de Ka'bî'nin Ehl-i hadîse yönelik eleştirileri yatmaktadır. Örneğin Râmhürmüzî'nin kitabının beşinci başlığı hadis tâlibinin vasıfları ve âdâbına yöneliktir. Bu başlık altında ele alınan konulardan biri hadis râvîsinin hadislerden önce Kur'ân'ı hıfzetmesi, Kur'ân hakkında bilgi sahibi olmasıdır. A'meş'e (öl. 148/765) giderek kendisine hadis rivâyet etmesini isteyen Hafs b. Gıyâs'tan (öl. 194/810) o önce Kur'ân'ı hıfzetmesini istemiştir. İbnü'l-Mübârek'e (öl. 181/797) gidip kendisine hadis imlâ etmesini söyleyen 'Ubeyd b. Cennâd'a o Kur'ân okumasını bilip bilmediğini sormuştur. Olumlu cevap alınca da vakf ve ibtidâ ile ilgili ihtilafları bilip bilmediğini sormuş, ancak bundan sonra 'Ubeyd'e hadis imlâ etmiştir.⁷⁹ Hadis tâlibinin vasıflarını ve hangi yaşa geldiğinde hadis rivâyetine başlamasının uygun olacağını ele aldığı başlıkta Abdullah ez-Zübeyrî'nin yirmi yaşın altındakilerin (hadisle değil) Kur'ân hıfzı ve ferâiz ile meşgul olmasının uygun olduğuna dair sözünü nakletmektedir.⁸⁰ Râmhürmüzî'nin hadisçilerin bahsi geçen söz ve uygulamalarını aktarmasının temel sebebi Ka'bî'nin hem kitabının mukaddimesinde hem de metin içerisinde sarf ettiği bazı sözlerdir. Ka'bî kitabının giriş kısmında Mu'tezilî gençlere hitaben Ehl-i hadîs'in haberlerinin incelenmesini ve Allah'ın kitabına muhalif olmadığı takdirde kabul edilmesini söylemektedir.⁸¹ Ka'bî ayrıca Ehl-i hadîs'in rivâyetlerinin çoğunda rekâket ve saçmalıklar bulunduğunu ve onların bilgisinin azlığını göstermek istediği kitabının altıncı bölümünde Şa'bî'nin (öl. 104/722) tefsir kitabı sahibi Ebû Sâlih'i azarladığı bir anekdota yer verir. Buna göre Şa'bî, Ebû Sâlih'in kulağını tutup ayaklarını yerden keser ve "Yazıklar olsun sana! Daha Kur'ân'ı bile düzgünce okuyamazken nasıl olur da tefsire kalkışsın!" der. Ka'bî bu anekdotu aktardıktan sonra şu soruyu sorar: "Kulağından tutulup ayağı yerden kesilen ve kendisine böyle bir söz söylenen kimsenin hali nasıldır? Onun değeri nedir? Sen onlardan [Ehl-i hadîsten] birinin

⁷⁸ Leonard T. Librande, *Contrasts in Two Earliest Manuals of 'Ulûm al-Hadîth: The Beginnings of the Genre* (Montreal: McGill University Institute of Islamic Studies, Doktora Tezi, 1977), 89, 91, 104, 122-123, 195, 225. Buna karşılık Hâkim'in *Ma'rîfe'si* 'ulûmü'l-hadîsin teknik konuları, terimleri ve bunların kategorize edilmesine yoğunlaşmaktadır (109, 115, 118-120, 191-192, 195, 225).

⁷⁹ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 203-205.

⁸⁰ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 187-188.

⁸¹ Kâ'bî, *Ḳabûlû'l-aḥbâr*, 65.

‘Ebû Sâlih’ten...’ dediğinde iyi bir şey yapıp kesin bir delil ortaya koyduğunu zannettiğini görürsün!”⁸² İşte Râmhürmüzî’nin kitabında hadis tâlibinin sahip olması gereken niteliklere dair başlıklar açmasının, önde gelen hadisçilerin Kur’ân okumasını bilmeyene ve Kur’ân hakkında bilgisi olmayana hadis tahdîs etmediğine dair anlatılara yer vermesinin sebebi Ka’bî’nin söz konusu eleştirileridir. Diğer taraftan bununla o, hadis râvîlerine öncelikle Kur’ân hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini de göstermek istemektedir.

3.3. Metin İçi Göndermeler

3.3.1. Ka’bî’nin Râvî Tekzîbine Râmhürmüzî’nin Göndermeli Cevabı

Râmhürmüzî *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*’ın birçok yerinde ismini tasrih etmeden Ka’bî’ye göndermeler yapmakta ve onu eleştirmektedir. Bu hususlar tıpkı iki eserin mukaddimesinde olduğu gibi ancak iki kitabın telif sebebinin bilinmesi ve mukayeseli/çapraz okunması sayesinde anlaşılabilir. Aksi takdirde Râmhürmüzî’nin bu göndermelerden kastının kim ve ne olduğu anlaşılamamaktadır. Örneğin Râmhürmüzî, Şu’be’nin (öl. 160/776) el-Hasen b. ‘Umâre’yi (öl. 153/770) yalancılıkla suçladığı bir rivâyete yer verir. el-Hadramî’nin Mahmûd b. Gaylân’dan aktardığına göre Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (öl. 204/819) Şu’be’ye (öl. 160/776) el-Hasen’in yalan söylediğini nereden anladığını sormuş, o da el-Hakem’den aslı olmayan bazı rivâyetler aktardığını söylemiştir. el-Hakem → Miksem → İbn Abbâs tarikiyle el-Hasen b. ‘Umâre’nin aktardığına göre Hz. Peygamber Uhud şehitleri için cenaze namazı kıldırması ve onları defnetmiştir. Halbuki Şu’be el-Hakem’e giderek Hz. Peygamber’in Uhud şehitleri için cenaze namazı kıldırıp kıldırmadığını sormuş, o da kıldırmadığını söylemiştir.⁸³ Şu’be de el-Hakem’den aslı olmayan rivâyetler aktardığı için el-Hasen b. ‘Umâre’nin yalancı olduğunu söylemiştir.

Bu rivâyet Ka’bî’nin *Kabûlü'l-ahbâr*’ında da yer almaktadır. el-Hasen b. ‘Umâre’nin el-Hakem → Sa’îd b. Cübeyr → İbn Abbâs tarikiyle aktardığına göre Hz. Peygamber Uhud şehitlerinin cenaze namazını kıldırması ve onları yikatmıştır. Buradaki rivâyete göre de Şu’be el-Hakem’e Hz. Peygamber’in Uhud şehitlerinin cenaze namazını kıldırıp kıldırmadığını sormuş, o da kıldırmadığını söylemiştir.

⁸² Kâ’bî, *Kabûlü'l-ahbâr*, 128.

⁸³ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*, 320.

tir. Ka'bî bu hadiseyi aktarmak suretiyle özelde Şu'be'nin başka bir râvî olan el-Hasen'i yalancılıkla itham ettiğini, genelde de hadis râvîlerinin birbirlerini cerh ettiklerini göstermek istemektedir. Bunun yanı sıra Ka'bî, el-Hasen b. 'Umâre'nin yalan söylediğine dair başka sözler de aktarmaktadır.⁸⁴

Râmhürmüzî ise Şu'be'nin el-Hasen b. 'Umâre'yi bu şekilde yalancılıkla itham etmesinin doğru bir delillendirmeye dayanmadığını ifade etmektedir. Çünkü ona göre bu hikâyenin aslı birincisi el-Hadramî → Mahmûd b. Gaylân → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî; ikincisi ise Abdân → Muhammed b. Abdullah el-Muharremî → Ebû Dâvûd et-Tayâlisî olmak üzere iki farklı tarîkten nakledilmiştir. et-Tayâlisî'nin kendisi ya da ona aktaranlardan biri hikayeyi karıştırmıştır. el-Muharremî'nin zabtı ise Mahmûd b. Gaylân'ın zaptından daha kuvvetlidir. Mahmûd'un rivâyetinde Hz. Peygamber'in Uhud şehitleri için cenaze namazı kıldırıp onları defnettiği, Şu'be sorunca da el-Hakem'in Uhud şehitleri için namaz kıldırmadığını söylediği aktarılmaktadır. el-Muharremî'nin rivâyetinde ise Hz. Peygamber'in Uhud şehitleri için cenaze namazı kıldırıldığı ve onları yıkattırıldığı, Şu'be "Şehitler için cenaze namazı kılınır mı?" diye sorunca da "Cenaze namazı kılınır, ama yıkanmaz!" dediği aktarılmaktadır. Şu'be el-Hakem'e "Kimden?" diye sorunca da "Hasan-ı Basrî'den!" cevabını vermiştir. Râmhürmüzî'ye göre bu iki anlatım arasında ciddi çelişki ve farklılık bulunmaktadır. İkinci aktarıma göre Şu'be aslında el-Hakem'e bu konudaki fetvanın ne olduğunu sormuş, o da fetvayı söylemiştir. Şu'be'nin ona "Kimden?" diye sormasını "Bunu şehir fukahâsından kim söylüyor?" şeklinde anlamış ve "Hasan-ı Basrî'nin görüşüdür!" şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla Râmhürmüzî'ye göre bu rivâyet el-Hasen b. 'Umâre'nin yalancılığı noktasında hüccet olabilecek bir değere sahip değildir. Râmhürmüzî bu hususu açıkladıktan sonra müftînin hem rivâyet ettiği her şey ile fetva vermesinin, hem de fetva vermediği her rivâyeti terk etmesinin gerekmediğini söyler. Nitekim bütün fukahânın da böyle yaptığını söyleyerek İmam Mâlik (öl. 179/795) ve Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) de rivâyetlerinin aksine fetvalar verdiğini örneklerle açıklar. Râmhürmüzî'nin ihtimal dahilinde gördüğü ikinci seçeneğe göre ise el-Hakem, el-Hasen b. 'Umâre'ye kendi ameline aykırı olmasına rağmen

⁸⁴ Kâ'bî, *Qabûlül-ahbâr*, 300.

men kitabından mahfûz olmayan rivâyeti aktarmış, Şu'be sorunca da kendi ameline uygun ve mahfûz olan cevabı vermiştir.⁸⁵

Râmhürmüzî'nin eleştirilerinin Şu'be üzerinden üstü kapalı olarak Ka'bî'ye yöneltildiğini gösteren hususlar bulunmaktadır. Öncelikle Ka'bî'nin *Kabûlü'l-ahbâr*'ında aynı hadise üzerinden el-Hasen b. 'Umâre'ye yalancılık suçlaması yöneltilmektedir. Râmhürmüzî onun el-Hasen'e Şu'be'nin sözü üzerinden yönelttiği yalancılık suçlamasının doğru bir şekilde ve sağlam bir delile dayalı olmadığını göstermek istemektedir. İkinci olarak Râmhürmüzî, Ka'bî'nin mensubu olduğu Hanefî mezhebinin imamı Ebû Hanîfe ile yine fukahâdan İmam Mâlik'in aynı minvaldeki uygulamalarını örnek ve delil göstermektedir. Bununla Ka'bî'nin kendi imamının da benzer uygulamaları olduğunu göstermek istemektedir. Üçüncüsü, Râmhürmüzî söz konusu eleştirilerin ardından "İlim sahiplerine insaflı olmak daha münasiptir." demektedir. Nitekim Râmhürmüzî eserinin mukaddime kısmında eleştirdiği Bağdat'ta riyâset makamına ulaşan şeyhin bu makama ilmi ve fazileti sayesinde ulaştığını ifade etmişti. Râmhürmüzî buradaki ilim sahibine yaptığı insaflı olma çağrısıyla işte mukaddime kısmında zikredilen şeyhe yani Ka'bî'ye gönderme yapmaktadır. Dördüncüsü Râmhürmüzî Harb b. İsmâil'e karşı reddiye yazdığını belirttiği Horasanlı kelâmcıya (Ka'bî) kitabının birtakım eleştiriler yönelttiği kısmında bu kelâmcının hadisçilerin sözlerinden ve kitaplarından alıntılar yaptığını, hadisçilere kötü sözler söylediğini, zayıf olanla sahih olanı, mevsûk olanla maznûn olanı birbirine karıştırdığını, iddialarının çoğunu tam olarak kavrayamadığını, bu iddialar içerisindeki râvî tasarrufları bulunduğunu dahi anlayamadığını, konuyla ilgili tüm rivâyetleri bütüncül şekilde değerlendirmeye sahip olmadığını, zikrettiği hikayeler ve aktardığı rivâyetlerde saçmaladığını ifade etmektedir.⁸⁶ Onun bu eleştirileri Ka'bî'ye yöneliktir. Râmhürmüzî el-Hasen b. 'Umâre'nin yalan söylediğine yönelik Şu'be'den aktardığı rivâyette Ka'bî'nin râvî tasarrufunu fark edemediğini göstermek istemektedir. Ona göre Şu'be'den aktarılan hikâyenin diğer târîki yani el-Muharremî rivâyeti daha doğrudur. Bu târîkteki lafızlar Şu'benin el-Hakem'e sorduğu sorunun aslında rivâyet değil, fetva sorusu olduğunu göstermektedir. el-Muharremî'nin zabtının Mahmûd b. Gaylân'ın zabtından daha güçlü olduğunu söylemesinin nedeni budur. Beşincisi

⁸⁵ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 320-323.

⁸⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 309-310.

Râmhürmüzî söz konusu eleştirileri “Yalnızca Ehl-i hadîsin bilebileceği rivâyetle ilişkili dirâyet hakkında başka bir fasıl” başlığı altında vermektedir. Bu başlığın muhatabı özelde Ka’bî, genelde Ehl-i re’ydir. Burada bir rivâyetin yalnızca bir tarîkinin dikkate alınmasının yol açabileceği yanlış anlaşılmalara dikkat çekmektedir. Aynı rivâyetin, zabtı daha güçlü râvîlerin daha titiz bir şekilde aktardığı tarîki ise anlatıda yer alan çelişkileri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Sonuç itibarıyla zabtı daha güçlü râvîlerin aktardığı farklı lafızlara sahip tarîk hadisenin daha doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunlar ise ancak Ehl-i hadîsin hem rivâyet hem de dirâyet bilgisi ile çözümlenebilecek meselelerdir. Râmhürmüzî’ye göre rivâyet bilgisinden yoksun Ehl-i re’yin dirâyeti ise bu gibi konularda işe yaramamaktadır. Kitabının muhatabının Ka’bî ve onun şahsında Ehl-i re’y uleması olduğu dikkate alındığında aslında Râmhürmüzî’nin bu eleştirilerinin Ka’bî’ye göndermeler içerdiği anlaşılmaktadır. Altıncısı Râmhürmüzî konunun sonunda müftünün her rivâyeti ile fetvâ vermesinin ve fetvâ vermediği her hadisi rivâyet etmeyi terk etmesinin gerekli olmadığını söyleyerek Ka’bî’nin kitabındaki dördüncü bâb başlığını ve içeriğini eleştirmiş olmaktadır. Zira Ka’bî burada hadisçilerin birçok rivâyetinin yerleşik uygulamaya yani amele aykırı olduğunu konu edinmektedir.⁸⁷ Son olarak Râmhürmüzî’nin bu eleştirileri, Ka’bî’nin kitabının mukaddimesinde Ehl-i hadîsin birbirlerine karşı söylediklerini ve birbirlerini çelişki ile suçlamalarını göstereceğini söylemesine⁸⁸ de bir cevap niteliği taşımaktadır. Râmhürmüzî sözü edilen örnekte el-Hasen b. ‘Umare’nin iki sözü arasında var gibi görünen çelişkiyi zaptı daha güçlü râvînin tarîkindeki lafızlar sayesinde muhaddislerin tercih yöntemini işleterek çözüme kavuşturmakta, böylece aslında Ka’bî’nin çelişki dediği durumun bir çelişki olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü hadisçilere göre zabtı daha güçlü olan râvînin rivâyeti esas alınmaktadır.

3.3.2. Mu‘tezile’nin Temel Esaslarına Yönelik Göndermeler

Râmhürmüzî’nin Ka’bî’ye metin içinde yaptığı göndermelerden biri Mu‘tezile’nin temel esaslarına yöneliktir. Harb b. İsmâîl’e karşı reddiye yazdığını belirttiği Horasanlı kelâmcıyı insafı/adaletli olmaya davet etmektedir. O, Horasanlı kelâmcının hadisle ilgili konu-

⁸⁷ Kâ’bî, *Qabûlû’l-aḥbâr*, 107-115.

⁸⁸ Kâ’bî, *Qabûlû’l-aḥbâr*, 65.

lara hiç girmeksizin sadece tevhîdin delillerini açıklamak ve va'îdin şanını yüceltmek gibi konularla yetinseydi, emreden fakat emrettiğini yapmayan mütekelliflerden/kelâmcılardan biri olacağını söyleyerek eleştirmektedir. Burada Râmhürmüzî Mu'tezile'nin beş esasından adl, tevhîd, el-va'd ve'l-va'îd ve emr-i bi'l-ma'rûf nehy 'anil-münkere işaret etmekte ve Ka'bî'yi kendi uzmanlık sahasında kalmaya davet etmektedir.⁸⁹ Nitekim Ka'bî de eserinin mukaddimesinde adl ve tevhîde vurgu yapmaktadır.⁹⁰ Bu sözleriyle Râmhürmüzî ayrıca Ka'bî'nin Harb b. İsmâîl'i ve hadisçileri uzman olmadığı alanda söz söylemekle suçlamasına⁹¹ da cevap vermiş ve uzmanı olmadığı hadis alanında yazdığı kitap yüzünden aynı suçlamayı ona yöneltmiş olmaktadır. Böylece Ka'bî'nin hadis râvîlerini kötülediğini ancak bu tavrıyla adaletten ayrıldığını, adaletli olsaydı kendi hizbine de benzer eleştiriler yöneltmesi gerektiğini göstermek istemektedir. Nitekim kendisi hem uzmanlığı dışındaki bir alanda kalem oynattığı için Harb'i hem de kendi mezhebinin prensibinden ayrıldığı ve her şeyi birbirine karıştırdığı için Ka'bî'yi eleştirmektedir. Bu tavrıyla bir taraftan kendisinin adalet sahibi olduğunu göstermek isterken diğer taraftan ideal bir rivâyet-dirâyet birlikteliği formüle etmek istemektedir.

Râmhürmüzî Ka'bî'yi müntesibi olduğu Mu'tezile mezhebinin temel esaslarından olan el-'adl ilkesine aykırı davrandığı gerekçesiyle kitabının başka bölümlerinde de eleştirmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in kendisinden bir söz duyup başkalarına aktaranlara dua ettiğine dair rivâyetleri aktardığı "Sünneti nakledenlerin faziletini" başlıklı bölümde söz konusu hadisin dirâyet sahibinin faziletini bildirdiğini, bunun ise aynı zamanda hadisi ona aktaran râvînin faziletine delalet ettiğini söyler. Ardından Mâlik b. Enes ile 'Ubeydullah el-'Umerî (öl. 147/764), Şâfi'î (öl. 204/820) ile Abdurrahman b. Mehdî (öl. 198/813), Ebû Sevr (öl. 240/854) ile İbn Ebî Şeybe'den (öl. 235/849) her biri için verilecek fazilet hükmünün diğeri için de geçerli olduğunu belirterek şöyle der: "Bu, hem girenler hem de imamlık yaptığı kimselere hakkı öğretenler ve hakikatten ayrılmayanlar için insâf yoludur."⁹² Râmhürmüzî bu sözleriyle

⁸⁹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 309-310.

⁹⁰ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 66.

⁹¹ Kâ'bî, *Kabûlü'l-aḥbâr*, 70.

⁹² Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 169-170. Râmhürmüzî'nin bu ifadeleri (وهذا طريق (الإتصاف لمن سلكه وعلم الحق لمن أمه ولم يتعدّه) aynı zamanda Ka'bî'nin mukaddimesindeki Ehl-i

Ka'bî'nin hadis râvîlerinin faziletlerini teslim etmediğine, böylece aslında kendi mezhebinin prensibi olan adâletten ayrıldığına, öğrencilerine hak ve hakikati öğretmediğine imada bulunmaktadır. Nitekim o kitabının mukaddimesinde de Ka'bî'ye fazilet konusunda fukahânın hakkını teslim etmesine rağmen nakil konusunda râvîlerin hakkını teslim etmediği gerekçesiyle sitem dolu sözler söylemekte ve her iki grubun faziletine hükmetmesi gerektiğini belirtmektedir.⁹³ Benzer şekilde ismini vermeden her şeyi birbirine karıştırdığını iddia ettiği Horasanlı kelâmcıyı eleştirdiği bölümde de onu insafsızlıkla suçlamaktadır. Ona göre şayet bu kelâmcı insafli olsaydı hasmına yönelttiği eleştirileri hem kendisine hem de kendi hizbine yöneltmesi gerekirdi. Çünkü bu kelâmcının bahsettiği sıkıntılar ve ihtilaflar kendi hizbi içerisinde çok daha fazladır.⁹⁴ Râmhürmüzî'nin buradaki insafsızlık/adaletsizlik söylemi de Ka'bî'ye yöneliktir. Aynı şekilde Ka'bî'nin de kitabında zikrettiği el-Hasen b. 'Umâre'ye Şu'be tarafından yöneltilen yalancılık suçlamasının yanlış istidlale dayandığını belirttiği kısmın sonunda "İlim ehline insâflı olmak yaraşır" sözleriyle de Ka'bî'ye gönderme yapmaktadır.⁹⁵ Kısaca *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*'da Râmhürmüzî'nin bütün insafsızlık ithamları ve insaf çağrıları hadisler ve râvîler konusunda Mu'tezile'nin adalet prensibinden ayrıldığı gerekçesiyle Ka'bî'ye imalar ve atıflar içermektedir. Râmhürmüzî böylece Ka'bî'nin Mu'tezile'nin 'adl prensibi hakkındaki sözlerini ona karşı bir argümana dönüştürmektedir.

3.3.3. Muhaddisin Rivâyeti Bırakma Yaşına Dair Değerlendirmesi

Râmhürmüzî'ye göre yaşlılık sınırı olduğu için seksen yaşına geldiğinde muhaddisin hadis rivâyetini bırakması; tesbîh, istiğfâr ve Kur'ân tilâveti ile meşgul olarak ibadete yönelmesi uygundur. Ancak muhaddisin akli yerinde ve zihni derli toplu ise, rivâyet ettiği hadisi bilen ve düzgün rivâyet edebilen biriyse, sevap kazanmak için rivâyetleri dikkatlice araştırıyorsa bu durumda onun için bir hayır ümit edilebilir. Râmhürmüzî bu şekilde ileri yaşına rağmen hadis rivâyetinde herhangi bir sıkıntı yaşamayan kimselere Hadramî, Mûsâ ve Abdân'ı örnek olarak verdikten sonra hadislerin

hadîs'in haktan ayrıldıklarını (وإعراضا عن الحق) ifade eden sözlerine (s. 68) reddiye içermektedir.

⁹³ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 160-161.

⁹⁴ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 309-310.

⁹⁵ Râmhürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâşıl*, 323. Krş. 160.

dirâyeti ve zabtı konusunda ilerleyen yaşına rağmen Ebû Halîfe gibi birini görmediğini söyler.⁹⁶

Râmhürmüzî'nin seksen yaşına geldiğinde muhaddisin hadis rivâyeti yerine ibadetle meşgul olmasının uygun olduğunu söylemekle birlikte zabt ve dirâyet konusunda bir sıkıntı yaşamadığı takdirde rivâyete devam edebileceğini söylemesi Ka'bî'ye cevap amacı taşımaktadır. Çünkü o kitabının mukaddimesinde ismini vermeden Bağdat'ta Ehl-i hadîs tarafından bazı sıkıntılara maruz kaldığını belirttiği ilim ehli şeyhin onlara dil uzattığını söylemiştir. Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'da kendisine çok sayıda eleştiriler yönelttiği bu şeyh bazı eserlerine seksen yaşına geldiğinde muhaddisin artık terk edilmesi gerektiğini, artık onun yüzünün kabre dönük olduğunu söyleyerek başlamıştır.⁹⁷ Sözü edilen şeyhin Ka'bî olduğu daha önce izah edilmişti. İşte Râmhürmüzî seksen yaşına gelen muhaddisin rivâyeti terk etmesinin uygun olacağını, ancak bu konuda önemli olanın yaş değil, zabt ve dirâyet olduğunu söyleyerek aslında Ka'bî'ye cevap vermektedir. Ancak Ka'bî'nin günümüze ulaşan eserlerinde bu şekilde bir ifadesi tespit edilememiştir. Râmhürmüzî'nin alıntılacağı ifadeyi Ka'bî'nin şimdilik elimizde bulunmayan eserlerinden birinden aktardığı anlaşılmaktadır. Bu durum *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ın yalnızca *Kabûlü'l-ahbâr* ile değil, aynı zamanda Ka'bî'nin günümüze ulaştığı şimdilik tespit edilemeyen diğer eserleri arasında da belli düzeyde bir metinlerarasılık ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

db | 595

Sonuç

Klasik ve güncel literatürde Ka'bî'nin *Kabûlü'l-ahbâr* isimli eserini Harb b. İsmâîl'in *es-Sünne ve'l-cemâ'a* isimli eserine itiraz için kaleme aldığı belirtilmektedir. Ancak mukaddimesinde verdiği bilgiler ve içerik onun Harb b. İsmâîl'in kitabına doğrudan bir itiraz ya da reddiye amacı taşıdığını göstermemektedir. Harb'in eseri itikâdî konular ve fırkalar hakkında iken Ka'bî'nin kitabı Mu'tezile'ye göre haberlerin kabul şartları ve hadis râvîleri hakkındadır. Bu noktada Ka'bî'nin ancak dolaylı muhatabının Harb b. İsmâîl ve Ehl-i hadîsten benzeri kimseler olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Harb'in uzmanlık alanı olmayan bir alanda kalem oynatmasına tepki olarak Ka'bî bu alanda âhâd rivâyetlerin ve bunlarla ilgilenen hadisçilerin

⁹⁶ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl*, 354.

⁹⁷ Kâ'bî, *Kabûlü'l-ahbâr*, 160.

söz sahibi olmadığını göstermek istemektedir. Ka'bî bir yandan eserinin dolaylı ve dış muhatapları olan Ehl-i hadîsin çelişki, cehalet ve hatalarını onların kendi sözleriyle ortaya koymak isterken diğer yandan eserinin doğrudan ve iç muhatabı olan Mu'tezilî gençlere Ehl-i hadîsin rivâyetlerini kabul noktasında hüsn-i zan yerine sû-i zannı incelemeleri gerektiğini göstermeyi amaçlamakta, onları hadisler ve râvîler hakkında donanım sahibi yaparak tartışmalarda Ehl-i hadîs karşısında yenilgiye uğramamalarını sağlamak istemektedir.

Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl* isimli eserinin doğrudan ve iç muhatapları hadis râvîleridir. Nitekim eserin adında "el-muhaddis" kavramını öne çıkarması bunu göstermektedir. Râmhürmüzî'nin dış muhatapları başta Ka'bî olmak üzere Ehl-i re'y mensubu kelâmcılar ve fukahâdır. Öncelikli telif sebebi ve amacı ise Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'da Ehl-i hadîse yönelttiği eleştirileri reddetmek ve cevaplamaktır. Râmhürmüzî *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın mukaddimesini bütünüyle Ka'bî'ye cevap vermek ve reddiye yapmak amacıyla oluşturmuştur. Mukaddimedede Ka'bî'nin mukaddimesindeki ifadelerin alıntılanması, tekrarı ve dönüştürülmesinin yanı sıra bu ifadelere örtük göndermeler, imalar ve referanslar söz konusudur. *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ın birçok başlığı da Ka'bî'nin eleştirilerine cevap için oluşturulmuştur. Metin içinde de Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'daki eleştirilerine cevaplar, reddiyeler ve karşı eleştiriler yer almaktadır. Bununla birlikte Râmhürmüzî Ka'bî'nin bazı eleştirilerini haklı bulmakta, bu konularda hadis râvîlerine birtakım tavsiyeler ve uyarılarda bulunmaktadır. Bunların başında da râvîlere hadislerin manası, fıkhi, âdâbı, tehzîbi, zabtı ve düzeltilmesi gibi konularda çalışma yapma tavsiyesi, hasımlarının kendilerini eleştirdiği tarîk ve isnâd sayısını çoğaltma, şâz ve müdelles hadislerle muḡaffel râvîlerin hadislerini araştırma faaliyetine son verme uyarısı gelmektedir. Bu tavrıyla o, kendisinin Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'y arasında orta noktada durduğunu ve Ka'bî'nin aksine her iki gruba karşı adaletli davrandığını göstermek istemektedir. Râmhürmüzî'nin hadis râvîlerine yaptığı en kritik uyarılardan birisi de eğer dirâyet sahibi değilse Harb b. İsmâîl'in yaptığı gibi uzmanı olmadıkları bu alanda söz söylememeleri, böylece hadise ve Ehl-i hadîse saldırması için Ehl-i re'ye fırsat ve imkân vermemeleridir. Eserin adında yer alan "el-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î" ifadesi de bu hususa vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddisü'l-fâsıl*'ı telifteki öncelikli amacı ve hedefi Ka'bî'de olduğu gibi iç muhatapları olan

râvîlere değil, dış muhatapları olan Ka'bî ve Ehl-i re'ye yöneliktir. Başka bir ifadeyle o, öncelikli olarak Ka'bî'nin eleştirilerine cevap vermek isterken diğer yandan da hadis râvîlerine dirâyet konularında donanım ve liyakat kazandırmak istemektedir. Bununla da Ka'bî'nin Ehl-i hadîse yönelttiği eleştirilerin insafsız olduğunu göstermek ve Ehl-i hadîsin tartışmalarda Ehl-i re'y karşısında mağlup ve mahcup olmamalarını sağlamak istemektedir. Ancak Râmhürmüzî'nin her iki tarafa yönelttiği eleştiriler ve tavsiyeler ile kitabını telif etmesinin nihai amacı ideal bir rivâyet-dirâyet birlikteliği formülasyonu ortaya koymak istemesidir. Râmhürmüzî *el-Muhaddîsü'l-fâsıl*'da genel olarak Ehl-i hadîse içeriden biri olarak tavsiye ve uyarı, Ehl-i re'ye ise dışarıdan biri olarak kınama ve ayıplama üslubu kullanmaktadır. Râmhürmüzî, Harb b. İsmâîl'in ve kitabının ismini açıkça zikretmekle birlikte ona itiraz eden muhalif kelâmcının ve kitabının ismini vermemekte, bazı vasıflarını saymaktadır. Bununla birlikte iki eserin mukayeseli okunması ve metinlerarasılık boyutlarının incelenmesiyle Râmhürmüzî'nin ismini tasrih etmeksizin bazı vasıflarını sayarak eleştirdiği kelâmcının Ka'bî olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Râmhürmüzî'nin, Ka'bî'nin *Kabûlü'l-ahbâr* isimli eserini yazmasına sebep olarak gösterdiği Harb b. İsmâîl'in ve onun eseri *es-Sünne ve'l-Cemâ'a*'nın adını açıkça *el-Muhaddîsü'l-fâsıl*'da zikretmesine rağmen Ka'bî'nin ve eserinin adını açıkça neden zikretmediği, bunun yerine neden ona kendisinin ve kitabının vasıflarını sayarak atıf yaptığı merak konusudur. Bunun cevabı *Kabûlü'l-ahbâr*'ın muhakkiki Hüseyin Hansu'nun da ifade ettiği gibi yüksek ihtimalle hadislerin kabul şartları ve ricâl bilgisi gibi yetkin olmadığı bir alanda kalem oynatarak her şeyi birbirine karıştırdığı için onu küçümsemesi olmalıdır. Bu husus Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddîsü'l-fâsıl*'da Ka'bî'ye karşı takındığı üslubunun bütününden de anlaşılmaktadır. Nitekim Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229) de *Mu'cemü'l-üdebâ*'da onun eserlerinin güzel ve telif tarzının hoş olduğunu, ünlü edebiyatçı Câhız'ın (ö. 255/869) üslubunu benimsediğini ifade etmektedir.

Ka'bî'nin ve Râmhürmüzî'nin eserleri hicrî üçüncü asrın sonları ile dördüncü asrın ortalarında birbirleriyle çatışma halindeki iki ekolün bir taraftan epistemolojik ve yöntemsel çatışmasının diğer taraftan kendi mensuplarını zayıf oldukları alanda eğitime çabasının ürünüdür. Daha kapsayıcı bir ifadeyle her iki eser de dış muhatap-

ları açısından polemik, iç muhatapları açısından didaktik unsurlar ve amaçlarla bezenmiş bir karakteristiğe sahiptir. Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ı ile Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ı arasında metinlerarasılık ilişkisi ileri düzeydedir. Bu ilişki iki eserin çapraz okunması sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu yönleriyle Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ını ortaya çıkaran metnin büyük oranda Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ı olduğu söylenebilir. Buna karşılık aynı yönleriyle Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ını ortaya çıkaran metnin Harb b. İsmâîl'in *es-Sünne ve'l-cemâ'a*'sı olduğu söylenemez. Diğer bir ifadeyle *Ḳabûlü'l-aḥbâr* ile *el-Muhaddisü'l-fâsıl* arasındaki metinlerarasılık ilişkisi *Ḳabûlü'l-aḥbâr* ile *es-Sünne ve'l-cemâ'a* arasında bulunmamaktadır. Hal böyle olsa da Râmhürmüzî'nin ifadeleri dikkate alındığında Harb'in kitabı Ka'bî'yi *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ı telif etmeye sevk eden tetikleyici unsur konumundadır. Bu takdirde Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl*'ını ilk müstakil hadis usûlü kitabı kabul eden yaklaşıma göre aslında müstakil hadis usûlü literatürünün ilk örneğini ortaya çıkaran metnin bir kelâmcı olan Ka'bî'nin *Ḳabûlü'l-aḥbâr*'ı olduğu, onu ortaya çıkaran metnin ise Harb b. İsmâîl'in akâid metni olan *es-Sünne ve'l-Cemâ'a* adlı kitabı olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Abdülkâhir, Ebû Mansûr. *el-Farḳ beyne'l-fırâḳ ve beyânü'l-fırḳati'n-nâciye minhüm*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 2. Basım, 1977.
- Alâî, Salahuddin Ebu Said. *İşâratü'l-fevâidi'l-mecmû'a fi'l-işâratı ila'l-ferâidi'l-mesmû'a*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1. Basım, 1425.
- Alınca, Hanife. "Metinlerarasılık: Tanım, Köken ve Kavramın Gelişim Süreci". *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies* 10/37 (2024), 92-102. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10500324>
- Aydın, Osman. "Hadis Usûlü İstılahlarının Tanımlanmasında Şiirle İstişhâdın Etkisi 'Râmhürmüzî Örneği'". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (Aralık 2020), 467-496. <https://doi.org/10.17120/omuiid.798879>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şâhiḥu'l-muḥtasar min umûri Resûlillâh ṣallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr. 9 Cilt. y.y.: Dâru tavkı'n-necât, 1. Basım, 1422.
- Bulut, Feyza. "Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi". *Edebi Eleştiri Dergisi* 2/1 (Nisan 2018), 1-19. <https://doi.org/10.31465/eeder.397704>
- Çelik, Taha. *Ebu'l-Kasım el-Ka'bî ve Ḳabûlü'l-aḥbâr ve Ma'rifetü'r-Ricâl* isimli Eseri. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ekiz, Tevfik. "Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?" *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 119-127.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ḥadîṣ ve kemmiyyetu ecnâsihi*. Riyad: Mektebetü'l-ma'arif, 2. Basım, 1431.
- Hatiboğlu, İbrahim. "el-Muhaddisü'l-fâsıl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/392-393. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-muhaddisul-fasil>

- Hatiboğlu, İbrahim. "Râmhürmüzî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/447-448. İstanbul, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramhurmuzi>
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *el-Mecma'u'l-mü'essis li'l-mu'cemi'l-müfehris*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1. Basım, 1413.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *Nüzhetü'n-naẓar şerhu Nuḥbeti'l-fiker*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 4. Basım., 1434.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân mimma sebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehül-'ayân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, ts.
- Kâ'bî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh el-Belhî el-. *Qabûlül-aḥbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Hüseyin Hansu. 1 Cilt. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 1439.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât. *Fazlül-i'tizâl ve Ṭabaqâtül-Mu'tezile*. thk. Fuâd Seyyid. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 1. Basım, 1439.
- Korkmaz, Ferhat. "Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* Yıl 2017-Gelenek ve Postmodernizm (2017), 71-88.
- Köklü, Recep. "Râmhürmüzî ve el-Muhaddisü'l-Fâsıl Üzerine Bir İnceleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (Mart 2023), 399-432. <https://doi.org/10.33415/daad.1213211>
- Küşük, Seyyid Ahmed Abdülhamîd. *el-Hâkim Ebû Abdillâh en-Nisâbü'rî ve eşeruhû fi'ulûmi'l-hadîs*. Külliyyetü dâri'ulûm: Kâhire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1982.
- Librande, Leonard T. *Contrasts in Two Earliest Manuals of 'Ulûm al-Hadîth: The Beginnings of the Genre*. Montreal: McGill University Institute of Islamic Studies, Doktora Tezi, 1977.
- Mahmûd, Abdülmecîd. *el-İtticâhâtü'l-fıkhîyye 'inde aşḥâbi'l-hadîs fi'l-karni's-şâliş'i'l-hicrî*. Mektebetü'l-Hâncî, 1399.
- Marangoz, Mehmet. *Râmhürmüzî'nin Hadisçiliği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Akdeniz Üniversitesi, 2019.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen el-Fârisî er-. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1. Basım, 1391.
- Snobar, Ahmad Abduljabbar. *Mine'n-nebî ile'l-Buḥârî Dirâse fi hareketi rivâyeti'l-hadîs ve naḳdihî fi'l-kurûni's-şelâseti'l-ûlâ*. Amman: Dâru'l-feth, 1. bs., 1443.
- Tosun, İzzet. *Dirâyetü'l-hadîs İlmi'nin Doğuşu ve el-Muhaddisu'l-fâsıl*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.
- Yâfiî, Ebû Muhammed Affüddîn. *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakẓân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1. Basım, 1417.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 2. Basım, 1995.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-üdebâ'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbî'l-İslâmî, 1. Basım, 1414.
- Yılmaz, Mehmet Fatih. "İlk Hadis Usulü Eserinde Râmhürmüzî'nin Fıkhü'l-Hadîs Denemesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Haziran 2020), 369-404. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.683196>
- Yücel, Ahmet. "İlk Hadis Usulü Eserlerinin Yazıldığı İlmi Ortam". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2003), 241-261.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. 25 Cilt. y.y.: Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1405.

